

حقوق معنوی زنان در خانواده از منظر آیات و روایات

رحیمه رحیمی^۱

چکیده

خانواده رکن اساسی جامعه انسانی است که وجود روابط صحیح می تواند موجب استحکام و پویایی خانواده شود که هر یک دارای حقوق و وظایفی هستند. اهمیت حقوق زن در خانواده و ثبات نظام خانواده باعث شده اسلام با تکیه بر عدالت و اصول هدفمند و عقلانی، حقوقی را وضع کند که شامل حقوق مالی و غیر مالی می شود. این پژوهش با هدف بررسی حقوق معنوی زنان در خانواده با روش کتابخانه ای به مطالعه کتب و مقالاتی پرداخته و با تکیه بر آیات و روایات به نتایجی نائل گشته است که نشان می دهد شناخت هر چه بیشتر زن و شوهر از یکدیگر و مسائل مربوطه به هم از جمله ارکان اساسی حقوق معنوی زن که شامل خوش رفتاری، حفظ اسرار زنا شویی، معاشرت و رفتار مشروع و ... می شود و ارائه راهکار هایی برای نیل به این حقوق که می توان به پذیرش مقام مادری، پذیرش نقش تربیتی و ... اشاره کرد. بهترین وسیله برای ایجاد یک جامعه سالم و پاک ورود به کمال می باشد و پذیرش هر یک از این مولفه ها از سوی زن می تواند مسیر را برای دستیابی به این حقوق هموار سازد و در راستای آن فرد، خانواده و جامعه سلامت روانی و رسیدن به کمال را تجربه خواهند کرد.

کلید واژه: حق، حقوق معنوی، وظیفه، عدالت، خانواده.

^۱ - طلبه پایه پنجم مدرسه علمیه شهیده بنت الهدی علی اباد کتول

مقدمه

نهاد خانواده از منظر اسلام دارای جایگاه والا و قداست ویژه ای است تا جایی که ساختن هیچ بنای مقدسی در نزد خداوند محبوبتر از تشکیل خانواده نیست. در زندگی زناشویی دو واژه «حق» و «وظیفه» کاربرد فراوانی دارد. «وظیفه» به معنای کار و خدمتی است که شخص آن را در برابر حق دیگری انجام داده و آن را بر خود لازم می داند.

«حق» معانی مختلفی دارد، ولی وقتی در برابر «وظیفه» قرار میگیرد به معنای یک نوع بهره و نصیب است. این دو باهم آمیختگی دارند و بر همین اساس دارای حقوقی هستند، برخی از این حقوق مادی و بخشی دیگر حقوق معنوی و غیر مالی می باشد.

مسئله اصلی در این نوشتار، چالش هایی است که به دلیل عدم رعایت حقوق معنوی زنان در زندگی زناشویی، بنیان خانواده را به خطر می اندازد. با توجه به اهمیت موضوع این سوالات مطرح میشود که :

حقوق معنوی زن در خانواده چیست ؟

راه های تحقق این حقوق معنوی چیست ؟

و اینکه خداوند در قرآن برای مقام زن چه جایگاهدهای را بیان کرده است ؟

خانواده در تعالیم اسلامی اصلی ترین نهاد اجتماعی بوده و پرداختن به این بنای بنیادین و هدایت آن به جایگاه واقعی اش همواره سبب اصلاح آن بوده است. رعایت حقوق معنوی زنان یکی از نیازهای مسلم آنان در زمینه های مختلف میباشد که تداوم حیات با کرامت و عزت آنان در گرو رعایت این حقوق است. در این پژوهش با توجه به موضوع آن از روش کتابخانه ای سود برده ایم. هدف این تحقیق بررسی حقوق معنوی زن در خانواده برای رسیدن به هدفی مقدس؛ که آن همسفر شدن تا بهشت جاودان الهی است، میباشد. درباره احکام زنان، در عصر حاضر وسالین اخیر، کم و بیش کتاب ها و مقالاتی نوشته شده است، که با مطالعه و بررسی برخی کتب و مقالات به نتایج زیر رسیده ایم:

الف) حکمت نیا (۱۳۹۲) در کتاب «حقوق زن در خانواده» بر این باور است که محیط خانواده، محیط حقوقی است و اصول ناظر به ماهیت جمعی خانواده را ترسیم نموده و با تحلیل هسته ای از حق آزادی، مصونیت توانایی امتیاز زن نسبت به خانواده با رویکرد اقتصادی و غیر اقتصادی مورد بحث قرار داده است.

ب) مطهری (۱۳۸۶) در کتاب «نظام حقوق زن در اسلام» معتقد است که قرآن زن را همانطور دیده که در طبیعت است، بنابر این تدوین و تکوین الهی برهم منطبق و اوج سخن از حقوق زن در قرآن همین انطباق و هماهنگی است.

ج) جعفری نسب و دیگران (۱۳۹۵) در مقاله حقوق معنوی زن در خانواده به این نتیجه رسیده اند که بین زن و مرد حقوق و وظایفی بعد از ازدواج ایجاد می شود که رعایت آنها به استحکام نظام خانواده کمک می کند و حقوق معنوی زن در خانواده را از منظر تفکر اسلامی مورد ارز یابی قرار داده اند و معاشرت بر اساس معروف را به دور از هر گونه تعددی، تفریط، خشونت و... دانسته و این اندیشه را معطوف بر نیازهای عاطفی و روانی انسان میدانند.

مقاله حاضر بر آن است تا برخی از حقوق معنوی زنان در خانواده را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار دهد و در ضمن آن راههای تحقق این حقوق را مطرح کرده و یاد آور شود رعایت این حقوق علاوه بر این که باعث استحکام و سلامت خانواده میشود، نهایتاً به سعادت اخروی و دنیوی افراد می انجامد.

مفهوم شناسی

حق: حق در لغت به معنای «مطابقت»، «موافقت» و «ثبوت» و معنای درست کردن وعده، یقین نمودن حکم مطابقت با واقع و سزا و عدل را نیز برای حق ذکر کرده اند. انسان مختار باید برخی کارها را اجرا و از برخی کارها پرهیز کند، بر اساس این باید ها و نبایدها مفهوم حق و تکلیف ایجاد می شود.

حقوق معنوی: امتیازی است که هدف آن تأمین نیازهای عاطفی و اخلاقی انسان است. مانند حق زوجیت، ولایت و حضانت و... ممکن است به این حق غیر مالی، اثر مالی نیز تعلق بگیرد. مانند اینکه حق زوجیت موجب مطالبه نفقه می شود و یا حق قصاص که قابل تبدیل به دیه است.^۱

بنابراین حقوق معنوی حقوقی است که هر یک از زن و شوهر به حکم اخلاق و فرهنگ اسلامی ملزم به رعایت آنها هستند و اگر سرپیچی کنند طرف مقابل نمی تواند بر اساس قانون او را ملزم به انجام آن کند، ولی خوشی و شیرینی زندگی از بین می رود؛ زن و شوهر می توانند در عقد ازدواج، با قرار دادن شرایطی حقی را که برعهده دیگری است ساقط و یا حق دیگری را ایجاد کنند.^۲

وظیفه: وظیفه در لغت مترادف تکلیف، فرضیه، خدمت و... می باشد که گاهی به مفهوم بسیار وسیع برای اشاره به اعمالی بکار برده می شود که به وسیله قوانینی امر یا نهی می شود که برحوزه های فهم زندگی اجتماعی حاکم بوده است یا به عنوان قوانین حاکم بر هر نوع همکاری مورد قبول باشند.^۳ وظایف به سه دسته قانونی، اخلاقی و سیاسی تقسیم می شود. وظیفه آنچه که شرعاً و عرفاً در عهده کسی باشد^۴ عدالت: برخی دانشمندان علم لغت، عدالت را به معنای مساوات و برابری^۵، و برخی به معنای استقامت یعنی راست و موزون بودن دانسته اند.^۶

اهل لغت نیز گفته اند: عدالت در مقابل ظلم و جور قرار دارد؛ که سخن اینان درباره عدالت هماهنگ با کلام امام علی (ع) درباره عدالت است؛ از امام علی (ع)، سؤال شد از عدل وجود کدام یک برتر و ارزشمندتر است؟ امام فرمودند: عدل اموری را در جای خود می نهد ولی جور امور را از جهت اصلی خود خارج می کند.^۸

^۱ ر.ک: جلال الدین مدنی، مبانی و الیات علم حقوق: ص ۲۱۹ و ۲۲۰

^۲ احکام روابط زن و شوهر، ص ۵۶

^۳ فرهنگ علوم اجتماعی، گولد و کولب: ترجمه محمد جواد زاهدی، ذیل کلمه وظیفه دانشنامه عمومی، پیک ترجمه و نشر، ترجمه علی اصغر حلبی

^۴ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل کلمه وظیفه

^۵ راغب اصفهانی ص ۳۲۵ ابن فارس، ص ۳۲۵

^۶ ابن منظور، ج ۱۱ لسان العرب، ص ۴۱۴

^۷ فیومی مصباح المنیر، ص ۳۶۹

^۸ نهج البلاغه: کلمه قصار ۴۲۹.

کلام امام (ع) در باب عدالت منافاتی با مساوات و برابری ندارد؛ زیرا مقصود از مساوات، تقسیم کردن به طور مساوی نیست بلکه مقصود تناسب و اعتدال است و هرگاه آنچه که شایسته هر چیزی است به آن داده شود، عدالت مراعات شده است.

خانواده: واژه ((خانواده)) در فرهنگ های لغت فارسی مترادف و به معنای اهل خانه، اهل بیت، طایفه و... بکار رفته است. قرآن کریم واژه ((اهل)) را بارها در سوره های متعدد به معانی مختلف از جمله خانواده بکار برده است. خانواده: خاندان، دودمان، یگانه سازمان اجتماعی که با دوام و همگانی است که در زندگی بشرهای ماقبل تاریخ وجود داشته است. خانواده اولین و در عین حال مهم ترین نهاد اجتماعی است که فرد در آن متولد می شود.^۱ محققان گروه اجتماعی، خانواده را گروهی از افرادی تلقی می کنند که روابط آنها بر اساس هم خونی شکل می گیرد.

برخی از جامعه شناسان، پذیرش های اجتماعی و فرزندآوری را هم در تعریف خانواده مطرح می کنند. اسلام خانواده را با ازدواج شرعی زن و مرد به رسمیت می شناسد که دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی که دارای اهداف مشترکی هستند و فرزندان باعث تکمیل خانواده می شوند.

حقوق متقابل زوجین

قال النبی (ص): لَكُمْ عَلَيْهِنَّ حَقٌّ وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ حَقٌّ^۲

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: شما را بر زنان حق هست و زنان را بر شما حق دیگر.

در زندگی زناشویی هر یک از طرفین نسبت به یکدیگر وظایف حقوقی دارند که باید این امور را به درستی اجرا کرده تا بتوانند زندگی توام با شادکامی و عدالت داشته باشند. هر جا وظیفه ای هست در مقابلش حق نیز قرار دارد، این حقوق شامل حقوق مالی و غیر مالی می باشد. یکی از اساسی ترین شروط موفقیت در زندگی مشترک، وظیفه مداری و احساس مسئولیت همسران نسبت به وظایف ذاتی شان است. مردان به جهت توانایی جسمی و قدرت روحی، وظیفه تدبیر درآمد زندگی و درآمدزایی

^۱ لغت نامه دهخدا، ذیل کلمه خاندان و خانواده.

^۲ سوره نساء / آیه ۹۲، سوره مائده / آیه ۸۰

^۳ ویکی پدیا، تعریف سازمان ملل از خانواده

^۴ بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۴۵

دیدگاه اسلامی بر اصل تناسب استوار است و از واژه تساوی به معنای تناسب و تعادل استفاده می کند اما غرب بر اصل تشابه کامل میان زن و مرد استوار است و واژه تساوی در این دیدگاه به معنای تشابه و هم گونگی است.^۱

زن و مرد در پیشگاه خداوند برای رسیدن به مقامات معنوی در شرایط یکسانی قرار دارند و هرگز اختلاف جنسیت و تفاوت ساختمان جسمانی و پاره ای از تفاوت ها در مسئولیت های اجتماعی دلیلی بر تفاوت بین آنها از نظر بدست آوردن تکامل انسانی نمی باشد و هر دوی آنها در یک سطح قرار دارند. قرآن مجید با صراحت می گوید؛ هر کس از زن و مرد عمل صالح انجام دهد و مؤمن باشد به او حیات پاکیزه ای می بخشیم و پاداش آنها را طبق بهترین عمل آن خواهیم داد.^۲

به این ترتیب، معیار انسانیت تنها ایمان و عمل صالح است. بدون هیچ قید و شرطی نه از نظر سن و سال، نه از نظر نژاد، نه از نظر جنسیت و نه از نظر پایه و رتبه اجتماعی؛ و نتیجه و ایمان و عمل صالح چیزی جز جامعه ای قرین آرامش، امنیت، رفاه، صلح، محبت، دوستی تعاون و مفاهیم سازنده انسانی، نخواهد بود و از سوی دیگر خداوند آنان را مطابق بهترین اعمالشان پاداش خواهد داد.

^۱ - همان، ص ۶۶

^۲ - نحل / ۹۷

نتیجه‌گیری

مردان و زنان دو قشر عظیم جامعه بشری هستند. در دین مبین اسلام در کنار آموزه‌های فراوان مشترک بین زن و مرد، حقوق و وظایفی را نیز معین کرده است. بسیاری از حقوق اجتماعی افراد در برابر تکالیفی است که بر عهده آنان گذارده شده است و یا برعکس. یکی از این حقوق مالی و دیگری حق «معنوی» و غیر مالی است که اسلام آن را به زن بخشیده است و در آیات و روایات متعدد به آن تاکید شده است. در نظام دینی، هدف حقوقی مقدمه‌ای برای رسیدن به هدف نهایی که همان قرب الی الله است، می‌باشد. رعایت حقوق معنوی زن در خانواده با توجه به آنچه که در آیات و روایات آمده است که نرم خویی و خوش رفتاری همسر نسبت به زن، دوری از خشونت، حفظ اسرار زناشویی، برآوردن نیازهای عاطفی و جنسی و... را شامل می‌شود؛ آسایش تن و آرامش جان و روان انسان را تامین می‌کند و محیط و کانون خانواده را که بر اساس معیارهای اسلامی و انسانی تشکیل شده است را محیطی امن برای اعضای آن فراهم می‌آورد و با تحقق راه‌های وصول به این حقوق -حقوق معنوی- می‌توان صفا، صمیمیت، همدلی و هماهنگی را بین زن و شوهر و فرزندان مشاهده کرد؛ به دنبال آن زنگارهای پریشانی و ناامیدی و خستگی روحی و جسمی زدوده می‌شود و همسران می‌توانند با سازگاری در محیطی نورانی و معنوی مراتب سعادت را یکی پس از دیگری بپیمایند؛ همانطور که خداوند به جایگاه بالای زن در قرآن اشاره کرده است که زن و مرد را به صورتی آفریده است که بتوانند پیوسته در منطقه جذب و انجذاب همدیگر قرار گیرند و عمیقاً مجذوب یکدیگر شوند و با تکیه بر ایمان و تقوا نقش آرامشگری خود را ایفا کنند و در نهایت به قرب الهی برسند.

فهرست منابع:

❖ قرآن کریم

❖ نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا يحضر الفقيه، قم، اسلامی، ج ۳، ۱۴۱۳ق.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارصار، ج ۱۱، ۶۳۰ - ۷۱۱ هـ.ق.
۳. الشعیری، محمد بن محمد، جامع الاخبار، قم، رضی، ۱۳۶۳.
۴. امینی، ابراهیم، آیین همسراری، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه، ۱۳۹۰.
۵. بروجردی، حسین، جامع الاحادیث الشیعه، قم، المهر، ج ۲۱، ۱۳۸۰.
۶. بهرامی، غلامرضا، از حریم خصوصی، قم، انتظار سبز، ۱۳۸۸.
۷. بستان (نجفی)، حسین، جامعه شناسی جنسیت بارویکرد اسلامی، قم، هاجر، ۱۳۹۴ - چاپ اول.
۸. بستان (نجفی)، حسین، اسلام و تفاوت های جنسیتی در نهادهای اجتماعی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چ سوم، ۱۳۹۱.
۹. پانیده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، اصفهان، خاتم الانبیاء، ۱۳۸۵.
۱۰. پناهی، احمد، همسراری، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه، ۱۳۹۰.
۱۱. جوادی آملی، عبدالله، زن در آینه جلال و جمال، قم، اسراء، ۱۳۸۶، چاپ ۱۶.
۱۲. حسین زاده، علی، همسران سازگار: راهکارهای سازگاری، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) چ دهم، ۱۳۹۰.
۱۳. حر عاملی، محمد حسین، وسائل الشیعه، قم، آل البيت علیه السلام: ۱۴۱۴.
۱۴. حسینی، مجتبی، احکام روابط زن و شوهر و همسراری، تهران، نشر معارف، ۱۳۹۶.
۱۵. خمینی، روح الله، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹.

۱۶. دانشنامه عمومی، ترجمه علی اصغر حلبی، تهران، پیک ترجمه و نشر، چاپ اول، ۱۳۶۶.
۱۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، مؤسسه لغت نامه دهخدا، ۳۴ - ۱۳۲۵ ش.
۱۸. راغب اصفهانی، ابو القاسم حسین بن محمد، مفردات، تهران، کتابخانه مرتضوی، ۱۳۸۱.
۱۹. رودز، استون ای، تفاوت های جنسیتی را جدی بگیریم، مترجم: معصومه محمدی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۹۲.
۲۰. زیبایی نژاد، محمد رضا، هویت و نقش های جنسیتی، تهران، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۲۳. سبحانی و دیگران، محمدتقی، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ نهم، ۱۳۸۸.
۲۴. سالاری فر، محمد رضا، بهداشت سلامت و روان، قم، سبحان، چاپ پنجم، ۱۳۹۹.
۲۵. سالاری فر، محمد رضا، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه چاپ سیزدهم، ۱۳۹۶.
۲۶. ستیر، ویرجینیا، آدم سازی در روان شناسی خانواده، مترجم: بهروز بیرشک، تهران، رشد، ۱۳۹۸.
۲۷. شیخ بهایی، بهاء الدین محمد بن حسین، مفتاح الفلاح، بی جا، دار لاضواء، ۱۴۱۱.
۲۸. صفایی حائری، علی، روابط متکامل زن و مرد، قم، لیلہ القدر، چاپ دهم، ۱۳۹۱.
۲۹. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم، الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ق.
۳۰. طباطبایی، محمد حسین، زن در اسلام، قم، دفتر تنظیم و نشر آثار علامه طباطبایی، چاپ اول ۱۳۸۴.
۳۱. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، انتشارات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۹۷.
۳۲. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، قم، مؤسسه دار الهجره، چاپ اول - ۱۴۰۵ ق.
۳۳. فجری، علیرضا، درآمدی بر مسئله روابط زن و مرد در جامعه اسلامی، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۵.

۳۴. قائمی، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۷۵.
۳۵. کریمی، حمید، زن و مرد، نسابه، تساوی یا تناسب؟، قم، هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۱.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۹۱.
۳۷. گولد و کولب، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه: محمد جواد زاهدی، تهران، مازیار، چاپ دوم، ۱۳۸۴.
۳۸. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران، دار الکتب الاسلامی، ۱۳۶۲.
۳۹. مکارم شیرازی، ناصر، زن در تفسیر نمونه، تنظیم: سعید داوودی، قم، انتشارات علی بن ابی طالب (ع)، چاپ اول ۱۳۹۳.
۴۰. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۹۶.
۴۱. مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، تهران، صدرا، ۱۴۰۲ ش.
۴۲. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۸۲.
۴۳. مدنی، جلال الدین، مبانی و کلیات علم حقوق، تهران، همراه، چاپ اول، ۱۳۷۰.
۴۴. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل، قم، موسسه آل البيت، چاپ اول، ۱۴۰۸ ق.
۴۵. هاشمی، مهدی، هر روز تدبر در قرآن و عترت، قم، موسسه نورالثقلین، بی تا.
۴۶. ورام ابن ابی فراس، مسعود بن عیسی، تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، قم، مکتبه فقیهه، ۱۴۱۰ ق.
۴۷. جافری نسب و دیگران، یونس، مقاله حقوق معنوی زن در خانواده، تهران، همایش ملی آینده و پژوهش علوم انسانی و امنیت اجتماعی، ۱۳۹۵.
۴۸. سایت ویکی پدیا
۴۹. سایت تبیان